

bok recensioner

Människosyn och omvårdnad

HENRY EGIDIUS och ASTRID NORBERG

Teorier i omvårdnadsarbete

Esselte Studium, Stockholm, 1983, 162 s.

Under den gångna sommaren läste jag i en av våra större morgontidningar två stycken intressanta artiklar. Den första handlade om den ovanliga medicinska högskolan i Beersheva – mitt i Negevöknen i Israel – dit läkare och professorer från all världens hörn (också från Sverige) kommer för att lära av professor Moshe Prywes, läkaren som "stigit ned från sitt elfenbenstorn" och skapat en ny, mänskligare läkekonst. Det är, enligt artikeln, Moshe Prywes syn på världen, människorna, vetenskapen och just "konsten att läka" som präglar synen på medicinens och läkarens roll i Beersheva. Det är en syn som ser "patienten" inte som ett sjukt hjärta, en krånglig njure osv utan som en människa med ett förflutet och en framtid, en människa insatt i sitt sociala och känslomässiga sammanhang. En viss människosyn har alltså resulterat i en vidgad syn på "konsten att läka" och i den konsten att läka ligger, såvitt jag förstår, väldigt mycket av det vi idag benämner omvårdnad. Om just dessa aktuella begrepp, människosyn och omvårdnad, handlar en nyligen publicerad bok med titeln *Teorier i omvård-*

nadsarbete (Stockholm: Esselte Studium, 1983). Författare till boken är Henry Egidius, lektor i pedagogik och psykologi vid lärarhögskolan i Malmö och känd läroboksförfattare samt Astrid Norberg, vårt lands första och hittills enda professor i omvårdnadsforskning med placering vid universitetet i Umeå.

I den första delen, som bär rubriken "Människosyn", redovisas och diskuteras en mängd termer och begrepp, tex naturvetenskaplig och humanvetenskaplig syn, behaviorism, psykodynamisk och psykoanalytisk teori, humanistisk psykologi, biologisk och socialbiologisk människoupfattning, systemteori, teori X och teori Y, positivism och hermeneutik och tankegångar som emanerar från kända vetenskapsmän som Skinner, Maslow, McGregor, Freud, Jung, Durkheim och Bernstein tas upp. Hur människosynen inverkar på uppfattningen av stress och kriser behandlas och vidare frågan om hur människans natur ter sig i ett socialt och kulturellt perspektiv. Även religiös och politisk människosyn behandlas om än mycket kortfattat. Varför är det då idag så viktigt att diskutera begreppet människosyn? Jo, säger författarna, det beror inte bara på att människor har behov av att känna sig lojala med en viss riktning, rörelse eller åskådning och att slåss för den utan också på att valet av människosyn får konsekvenser för bl a socialpolitik, studier och utbildning samt hälso- och sjukvård. Syftet med bokens stora del om begreppet människosyn är ytterst också att läsarna ska kunna få ett begrepp om de uppfattningar om människans natur som gör sig gällande i olika omvårdnadsteorier och bestämmer inriktningen av omvårdnadsforskning och praktiskt vårdarbete.

I bokens andra del behandlas begreppet omvårdnad mycket ingående. Omvårdnad kan uppfattas som en del i ett större begrepp, nämligen begreppet omsorg, och för att definiera detta begrepp refererar förfat-

tarna till såväl projektgruppen för framtidsstudien "Omsorgen i samhället" som psykoterapeuten Rollo May och den tyske filosofen Martin Heidegger. Av författarnas redogörelse framgår hur mångtydigt begreppet omvårdnad kan vara och olika tolkningar av begreppets innebörd presenteras. Omvårdnad kan tex tolkas som en relation då vårdaren och patienten utväxlar budskap med varandra och dessa budskap kan vara både verbala och icke-verbala. Ett annat sätt att se på "omvårdnad" är att ställa det mot begreppet "bot" dvs mot ren medicinsk behandling, och ett tredje och mycket vanligt sätt är att definiera omvårdnad utifrån sjuksköterskans funktioner. I de sk omvårdnadsteorierna definieras omvårdnad ofta på detta senare sätt. Ett par vidare tolkningar görs också genom att relatera begreppet omvårdnad till Erik Homburger Erikssons utvecklings-teori och Abraham Maslows behovsteori.

Det är ett mycket stort antal sk omvårdnadsteorier som tas upp i bokens sista och tredje del av vilka så gott som alla har lanserats av kvinnor. Omvårdnadsteori används i de här sammanhangen som benämning på framställningar som på ett övergripande sätt försöker beskriva omvårdnadens innehåll och utformning. Det är inte alltid teorier i vetenskaplig mening som refereras och det kan, säger författarna, diskuteras om begreppet "modell" hade varit en lämpligare benämning än teori. Modell är också den benämning författarna använder när de grupperar de sk teorierna i behovsmodeller, utvecklingsmodeller, adaptationsmodeller, holistiska modeller, egenvårdsmodeller och fenomenologisk modell. Genomgången av modellerna speglar också en tydlig utveckling. Det finns nämligen en klar tendens till att de blir mer centrerade på patienten och mindre på sjuksköterskan, mer inriktade på att bevara och förbättra hälsa än mot att kurera och förebygga sjukdom

och slutligen strävar de mot en holistisk syn, de vill se patienten som en helhet och inte som en mängd symtom och en sjukdom.

Ingenstans har jag tidigare sett en så ingående analys av begreppet människosyn som i den här bokens första del. Avsnittet upptar också 90 sidor av bokens totalt 150 sidor. En styrka i den aktuella framställningen är att författarna genomgående tar upp de konsekvenser som olika typer av människosyn, samhällssyn och kunskapssyn har för omvårdnad och vårdutbildning. Jag skall bara med ett par exempel belysa detta. Med talrika citat ur utbildningsplanen för hälso- och sjukvårdslinjen visar man tex hur betänkandet om den nya vårdutbildningen, "Vård 77", är genomsyrat av humanistiska tankegångar och delar av första betänkandet av HS 90 (projektgruppen för kartläggning och analys av hälso- och sjukvård inför 90-talet) som handlar om hälsorisker i form av luftföroreningar, tobak, stress mm (SOU 1981:1) tas som exempel på en materialistisk-medicinsk syn i vår tid. Det är också synnerligen tacknämligt att några åtagit sig uppgiften att så grundligt analysera det mångtydiga begreppet omvårdnad (Del II) och slutligen att vi fått en sammanfattande beskrivning av de sk omvårdnadsteorierna (Del III).

Visserligen har bokens alla tre delar på något sätt att göra med sk teorier i omvårdnadsarbete, men om bokens nuvarande titel är den mest adekvata kan diskuteras. Som varudeklaration tycker jag att titeln "Människosyn och omvårdnad" hade varit bättre. Boken är utan tvekan mycket läsvärd och borde läsas av alla som på något sätt har med vård att göra. Det är förvisso ett mycket svårt ämne författarna givit sig i kast med, och de är också medvetna om detta. Framställningen är genomgående mycket nyanserad. Men bokens innehåll är faktiskt inte särskilt lättmält. Det är heller ingen lärobok i traditionell mening. Den är

till sin karaktär i hög grad resonerande och den har enligt författarna skrivits för att ge studerande inom vårdsektorn tillfälle att sätta sig in i teorier om människan och samhället som grund för mera ingående diskussioner om begreppet omvårdnad. (Boken är försedd med ett stort antal diskussionsuppgifter). Utan tvekan kommer kraven på de lärare som ska använda den här boken i sin undervisning att bli stora om diskussionerna ska bli meningsfulla. Finns det idag lärare med den kompetensen?

Ett litet formellt påpekande. I slutet av Del I refererar författarna till ett verk av Mitroff och Kilman 1978, men denna referens med exakt titel återfinns inte i litteraturlistan. Det torde emellertid vara dessa forskares kända och intressanta verk med titeln "Methodological Approaches to Social Science", som avses.

Jag vill avsluta med att hänvisa till den andra av de två tidningsartiklar jag inledningsvis nämnde om. Enligt denna artikel vill man om några år starta en helt ny typ av medicinsk utbildning i Sverige, närmare bestämt vid universitetet i Linköping. För första gången kommer då sjukvårdsstudenter, från blivande läkare till blivande laboratorieassistenter, "att gå i samma skola och delvis ha samma undervisning", en undervisning som skall förmedla en helt ny syn på vården. Det råder ingen tvekan om att den av Egidius och Norberg författade boken i mycket stor utsträckning har samma mål. Den är verkligen en bok "i tiden".

Gösta W Berglund

Engagerande debattbok om skolans elevvård

ROLF KRATZ

Görans vår

Raben och Sjögren 1984 168 sid.

I den nya läroplanen för grundskolan, LGR 80, liksom i SIA-proposi-

tionen är en av grundtankarna att alla som arbetar i skolan har ansvar för att eleverna mår bra och får det stöd och den uppmuntran de behöver för att fungera väl och utveckla sin förmåga och sina intressen.

Hur kan då grundskolepojken Göran må så dåligt och känna sig så ensam att han inte finner någon annan utväg än att ta sitt eget liv?

Författaren till boken Görans vår är rektor i en stockholmskola och har erfarenheter från en 30-årig lärar- och skolledarbana. Han har arbetat med många forskningsprojekt, föreläst och skrivit böcker och artiklar (tex Smt nr 3/83) i pedagogiska frågor. Han vet med andra ord vad han talar om, och den tragiska historien om Göran bygger på en verklig, självupplevd händelse.

Göran bor ensam med sin mamma. Han har haft problem i skolan redan på mellanstadiet. Det går för fort för honom, han kan inte hänga med. Inför högstadiet försöker han börja på ny kula men har för stora luckor och misslyckas inför sig själv och inför kamraterna. Han tar då till det mycket vanliga sättet att hävda sig genom att busa och ställa till förtret och uppföra sig allmänt asocialt både i skolan och utanför. Han sniffrar och provar hasch och drar sig till "olämpliga" kamrater. Han har emellertid ett mycket stort intresse, naturen, men kamraterna hånar detta. Han hyser en varm kärlek till sin mormor, som är gammal och som dör just denna vår. Denna särskilt svåra vår för Göran, då han genom omständigheterna trasslar in sig i den ena lögnen efter den andra, och känner svåra samvets kval för att hans mamma får skämmas för honom, och till råga på allt får han veta att han måste byta skola till hösten. Han ser bara en utväg att slippa ifrån sina problem.

Är det verkligen möjligt att en elev i dagens skola kan gå under på grund av bristande uppmärksamhet? Det finns ju så många vuxna där som är experter på elevvård, rektor, lärare, kurator, psykolog och skolskö-

terska. Nog måste väl någon av alla dessa ha tid för och förtroende hos varje elev? – Ja, det är möjligt, menar författaren, och risken är stor om man på skolan fastnar i konferenser om elever så att man sedan saknar tid till elevvård i praktiken, om man bara får tid att tala om eleverna inte *med* dem. "Psykologen och kuratorn letade i sin tidböcker, det såg komiskt ut, de bläddrade fram och tillbaka. Så kom båda fram till att det inte fanns någon tid för Göran ... De hade redan fullbokat." Det är Görans mamma Majken som i minnet går igenom en av alla konferenser hon blivit kallad till av skolan. Hon tycker att dessa konferenser är hemska, det känns som en rättegång. Där sitter alla "experterna", rektor, psykolog, kurator, skolsystem och klassföreståndaren och diskuterar hennes pojke. Alla hans gamla synder dras upp igen, gång på gång och man tycker en massa saker – men hon själv tycker i själva verket tvärs om (det gällde att flytta Göran till en annan skola, ett skolhem). Hon ger sig så småningom. Hon tänker att hon måste tro på experterna. Det är klart att de vet bäst.

Experterna – vem är expert på barn och ungdomar? Är det den som har en stor teoretisk kunskap och är upptagen i många konferenser som psykolog och kurator, eller är det den som umgås med kanske hundra barn dagligen, som lärarna? Författaren vill nog mena att "experten" är den person som når fram till eleven, som tillsammans med honom/henne arbetar på en lösning, och han visar att lärarna där har en mycket viktig roll. Men det är nödvändigt att alla *samverkar* för att ge barn och ungdomar en stimulerande, utvecklande och drogfri miljö. Ingen hade ensam möjlighet att hjälpa Göran, ingen hade tillräckligt mycket tid att nå fram till den mjuka och hjälptörstande person som fanns inom Göran. Men med gemensamma krafter, med en bra planering av elevvårdsarbetet borde varje elev kunna få ett

tillräckligt stöd i skolan, där det ju finns en enorm erfarenhet av barn och ungdomar.

Eftersom boken är skriven i romanliknande form är den lättläst och engagerande, nästan spännande. Den kan därför läsas såväl av ungdomar som av föräldrar, lärare, skolledare, fritidspedagoger, socialarbetare, psykologer, kuratorer och skolsköterskor. Den bör kunna väcka till nödvändig och stimulerande debatt och samtal i studiecirkel och inom vidareutbildningar av olika slag.

Ann Appelgren

Försäkringsmedicinsk information – värdefull men ofullständig

EVA SJÖDEN (red)

Försäkring och läkarintyg

Liber Förlag, Stockholm 1984

Socialmedicinsk tidskrift har fått för anmälan 1984–85 års upplaga av "Försäkring och läkarintyg". Denna bok, som finns på marknaden sedan slutet av 70-talet, är utgiven på initiativ av försäkringsbranschens serviceaktiebolag (FSAB) och skriven av en projektgrupp med Eva Sjöden på FSAB som projektledare.

Boken ger en klar och koncis översikt över ersättningssystemen vid olika slag av skada och sjukdom, vilka författningar och avtal som gäller samt ersättningsbelopp. Den ger praktiska råd till den intygsskrivande läkaren; framför allt tar den upp bedömningsgrunder och ställningstaganden vid författande av invaliditetsintyg, men ett kapitel om tystnadsplikt och sekretess har ett mer allmänt intresse.

Boken har under de senaste åren varit i stort sett oförändrad. I denna upplaga finns en uppdatering av ersättningsbelopp, men i övrigt endast redaktionella förändringar. Boken har nu några år på nacken och jag tycker det hade varit värdefullt med

ytterligare omarbetningar inför denna upplaga. Några punkter kan nämnas:

1. De etiska och juridiska aspekterna på intygsskrivning kunde vara fylligare. Bl.a. tas de författningsmässiga grunderna upp torftigt. Socialstyrelsens föreskrifter om avfattande av intyg m m (SOSFS(M)1981:25) hittar jag bara nämnd i en bisats. Hälso- och sjukvårdslagen är inte alls nämnd trots att dess principer vad gäller kontakten mellan läkare och patient i hög grad är relevanta för intygsskrivning.
2. Arbetslösheten och arbetsmarknadspensionering är ett nytt fenomen i socialsverige som säkerligen påverkar försäkringsbolagens arbete och förvisso den intygsskrivande läkarens.
3. Boken är helt inriktad på somatiska skador. Läkare får nu allt oftare ta ställning till skador av psykosocial karaktär, som vi är dåligt skolade i att hantera och bedöma.

Boken fyller fortfarande en funktion som en allmän översikt över försäkringar vid skada och sjukdom och de ersättningsbelopp som gäller är fylligt redovisade. En utmärkt komplettering vad gäller socialförsäkringen fick vi förra året genom boken "Försäkringsmedicin" utgiven av försäkringskassan. Dessvärre saknar vi en lärobok som mer övergripande tar upp etiska och juridiska aspekter på intygsskrivning. Tills vi får en sådan tycker jag "Försäkring och läkarintyg" kunde vara litet fylligare i de delarna.

Peter Allebeck

Våra recensenter

Gösta W Berglund är professor i pedagogik vid Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, Ann Appelgren adjunkt, Stockholm, Peter Allebeck klinisk amanuens vid socialmedicinska enheten, Huddinge sjukhus.